

درس خارج فقه استاد هادی عباسی خراسانی

۹۹/۰۴/۱۵

« فهرست دروس بسم الله الرحمن الرحيم »

محتویات

۱- حدیث اخلاقی

۲- اشاره به مباحث گذشته

۳- حکم حج در ایام بیماری کرونا

۳.۱- اهمیت حج و حرمت تعطیلی آن

۳.۲- ادله وجوب حج

۳.۲.۱- روایات دال بر وجوب حج

۳.۲.۲- آیات دال بر وجوب حج

۳.۳- انواع استطاعت در حج

۳.۴- صور مسئله حج در ایام کرونا

۳.۵- بی توجهی به حکم ترک حج

۳.۶- انواع اعمال حج و صور دیگر مسئله

۴- جمع بندی

موضوع: مسائل مستحدثه/مسائل کرونا /حج در ایام کرونا

۱- حدیث اخلاقی

حوزه علمیه قم

مسجد اعظم

قم

مدرسه فیضیه

مدرسه خان

مدرسه آیت الله گلپایگانی

سایر مدارس

فقه معاصر

تفسیر

رجال

دروس به زبان عربی

حوزه علمیه نجف

نجف

حرم امیرالمؤمنین (ع)

مساجد

حوزه علمیه مشهد

مدرسه آیت الله خویی

سایر مدارس مشهد

تفسیر و نهج البلاغه

سایر حوزه ها

شهرستانها

کربلا

بیروت

دمشق

داکار (آفریقا-سنگال)

قطیف و احساء

کابل

سایر موضوع ها

کلام و فلسفه

طب در روایات

بزرگان معاصر

تقریر عربی درس ها

راهنمای تقریر نویسی

پخش زنده

ثبت نام

ویرایش اطلاعات

دریافت نرم افزار

زمان درس ها

نحوه گفتگو

تالارها

امکانات جانبی

سوالهای متداول

مشکل نمایش حروف فارسی

عن امیر المؤمنین علیہ السلام:

سؤال سوال کننده‌ای را از نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله
نقل کردند:

أخبرنا جماعة عن أبي المفضل، قال: حدثنا محمد بن جعفر أبو
العباس القرشي الرزاز، بالكوفة قال: حدثني جدی محمد بن عیسی
أبو جعفر القمی قال: حدثنا محمد بن فضیل الصیرفی قال: حدثنا
علی بن موسی الرضا (علیه السلام)، قال: حدثني أبي موسى بن
جعفر، قال: حدثني ابي جعفر بن محمد، عن أبيه محمد بن علی،
عن أبيه علی بن الحسین عن أبيه الحسین بن علی بن أبي طالب
(عليهم السلام): قال: قال رجل للنبي (صلى الله عليه و آله): يا
رسول الله علمني عملا لا يحال بينه و بين الجنة. قال لا لا
تغضب و لا تسأل الناس شيئا و ارض للناس ما ترضى. [۱] کاری
را به من بیاموزید که مرا وارد بهشت کند.

دو مطلب را رعایت کن (جا دارد برای این دو مطلب برنامه‌ریزی
کنیم):

(۱) ناراحت نشو؛

(۲) از مردم چیزی را سؤال نکن.

عزت نفس اقتضا دارد که انسان سؤال از دیگران نداشته باشد.
اگر جنبه سؤال از مردم کم شود عزت نفس زیاد می‌شود و التجای
به ذات باری تعالی تقویت می‌شود. سائل از حضرت حق باش نه
دیگران.

انسانی که تمرین کند در مواقعی که ناراحتی رخ می‌دهد به هر
دلیلی، غضب را کنترل کند. به تعبیر روایات و احادیث غضبش را
کنترل کند و طوری کنترل کند که همانند ائمه ما و امام کاظم
علیه السلام خشم را ببلعد.

یک راه را به عنوان راهکار عملی پیشنهاد می‌کنیم و در روایات
هم هست این است که کسی که همیشه با طهارت و با وضو

باشد نتیجه‌اش این می‌شود که انسان بر غضبش سیطره پیدا کند.

[۲] [۳]

شیطان را گفتند کجا خوشحال‌تری و میدان کاری‌ات بیشتر است. گفت یکی اینکه کسی غضب بگیرد و دیگر اینکه دو نا محرم زیر یک سقف باشند. [۴] [۵] از مقدس اردبیلی پرسیدند اگر زمینه گناهی پیدا شود چه می‌کنید؟ فرمودند دعا می‌کنم زمینه‌ای برای غضب و گناه فراهم نشود. ان شاء الله برای این امر برنامه‌ریزی کنیم.

۲- اشاره به مباحث گذشته

در بحث قاعده تراحم و قواعد حاکم بر احکام اولیه اسلامی و احکام تکلیفی و وضعی، به خصوص در بیماری جدیدی که پیش آمده، عرض کردیم قاعده اهم و مهم می‌گوید واجبی که بی‌بدل است بر واجب با بدل مقدم است. رکن بر غیر رکنی مقدم است. واجب بر مستحب مقدم است. هرچه اهمیتش بیشتر باشد برای آن تقدیمی قائل هستیم. همانند بحث نفوس نسبت به بحث اموال. اصل نظام نسبت به مسائل فرعی دیگر. هیچ‌گاه فرع بر اصل مقدم نمی‌شود.

خدا را شاکریم در موضوع احکام رسیدیم به بحث حج.

۳- حکم حج در ایام بیماری کرونا

آیا بیماری کرونا می‌تواند واجبی را مثل حج تعطیل کند و یا نمی‌تواند؟

آیا افراد مستطیع نمی‌شوند و یا مستطیع می‌شوند و استطاعت حاصل می‌شود ولی فوریت حج از بین می‌رود؟

آیا تراحم مراقبت‌های ویژه‌ای که در کشورهای مختلف رواج دارد وجوب فوری حج را می‌گیرد یا اصل وجوب و استطاعت را می‌گیرد؟

برای ورود در بحث مسأله‌ای که آقایان اتفاق دارند بگوییم که در عروه و جواهر و کتب فتوایی هست:

۳.۱- اهمیت حج و حرمت تعطیلی آن

لا يجوز تعطيل الكعبة على الحج.

حج نباید تعطیل شود. هم آیات دلالت بر این دارد و هم اخبار داریم.

الاخبار الدالة على ان الامام يا الوالي ان يجبر الناس على الحج و المقام في مكة و زيارة الرسول صلى الله عليه و آله و سلم. در برخی روایات داریم که ان لم يكن له مال انفقوا عليه من بيت المال. اگر پولی ندارند از بیت المال پول او را بدهند تا برود. اگر در شهری استطاعت نیست یا استقبال نیست حاکم باید اتفاق کند و برخی را روانه حج کند.

عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال : لو عطل الناس الحجّ (لوجب على الإمام) أن يجبرهم على الحجّ ، إن شاؤوا وإن أبوا ، فإنّ هذا البيت إنّما وضع للحج. [۶]

محمّد بن علي بن الحسين بن بابويه بأسانیده عن حفص بن البختري وهشام بن سالم ومعاوية بن عمّار وغيرهم ، عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال : لو أنّ الناس تركوا الحجّ لكان على الوالي أن يجبرهم على ذلك وعلى المقام عنده ، ولو تركوا زيارة النبي (صلّى الله عليه وآله وسلم) لكان على الوالي أن يجبرهم على ذلك وعلى المقام عنده ، فإن لم يكن لهم أموال أنفق عليهم من بيت مال المسلمين. [۷]

۳.۲- ادله وجوب حج

بحث حج را چند سال در خارج فقه بحث کردیم. تمام زوایا را با مبانی مطرح کردیم. اشاره‌ای می‌کنیم به وجوب حج.

۳.۲.۱- روایات دال بر وجوب حج

روایت ابن ابی عمیر صحیحه است:

محمّد بن يعقوب ، عن علي بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن ابن أبي عمير ، عن عمر بن أذينة قال : كتبت إلى أبي عبد الله (عليه السلام) بمسائل بعضها مع ابن بكير وبعضها مع أبي العباس فجاء الجواب بإملائه : سألت عن قول الله عزّ وجلّ : ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ [٨] . يعني : به الحجّ والعمرة جميعاً لأنّهما مفروضان؛ وسألته عن قول الله عزّ وجلّ : ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ [٩] ؟ قال : . يعني : بتمامهما أداءهما ، واتقاء ما يتّقي المحرم فيهما؛ وسألته عن قوله تعالى : ﴿الْحَجَّ الْأَكْبَرُ﴾ [١٠] ما يعني بالحجّ الأكبر ؟ فقال : الحجّ الأكبر الوقوف بعرفة و رمي الجمار ، والحجّ الأصغر العمرة. [١١]

در این روایت از سه آیه سؤال می‌کند: لله على الناس؛ و اتموا الحج و همین‌طور از حج اکبر سؤال می‌کنند. جواب می‌دهند که وجوب دارد بر هر آمن. کسی بتواند هر سال برود، انجام دهد. وسائل باب ۱ از ابواب وجوب الحج و شرایط حج را ملاحظه کنید. چندین روایت در باب ۱ هست. باب وجوبه علی کل مکلف مستطیع.

روایات صحیح و قابل افتا است. در اینکه وجوب حج به آیات و روایات ثابت شده و ضرورت دارد در مبانی شیعه و عامه اختلاف و تفاوتی نیست.

در همین باب ۱ روایت هشتم را ملاحظه کنید:

عن عدّة من أصحابنا ، عن أحمد بن محمد ، عن محمد بن سنان ، عن أبي الجارود ، عن أبي جعفر (عليه السلام) قال : ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ [١٢] ، قال : حجّوا إلى الله عزّ وجلّ . [١٣]

۳.۲.۲- آیات دال بر وجوب حج

در سه آیه قرآن وجوب حج مستدل است.

(۱) ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

(۲) ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

(۳) ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾

از همه اینها استفاده می‌شود که در وجوب حج شکی نیست. در اهمیت آن هم شک و شبهه‌ای نیست. تا جایی که تارک حج در زمره کفار [۱۴] [۱۵] و یهودی‌ها و نصرانی‌ها [۱۶] [۱۷] قرار گرفته است. پس حج واجبی است که به هیچ عنوان نباید ترک شود.

۳.۳- انواع استطاعت در حج

اگر تراحمی بین حج و واجب‌های دیگر قرار گرفت باید چه کرد؟

در قاعده اهم و مهم گفتیم اهم مقدم است. از ملاک‌های تقدیم اهم این است که واجب، سالانه باشد و نادر. عمری یک بار واجب می‌شود مانند حج.

با توجه به این رعایات و روایات حج را به هیچ وجه نمی‌توان تعطیل کرد. حاکم اسلامی موظف است حج را به هر طریق ممکن انجام دهد.

الآن که بیماری کرونا آمده است و دنیا درگیر شده است، حج را چه کنیم؟ وجوبش را از بین می‌برد یا خیر؟

ما در حکم تکلیفی گفتیم مراقبت واجب و ترکش حرام است. اگر کسی در حکم وضعی مراقبت نکند ضمان هم می‌آید.

با توجه به بحث مراقبت‌ها و حج، پیش‌فرض‌هایی برای حج هست. فهرست‌وار عرض می‌کنیم:

﴿مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾، چند استطاعت است:

مالی، بدنی، زمانی و مکانی و سربی (یعنی راه باز باشد).

مال داشته باشد، بدن او توان داشته باشد، زمان و مکان و توشه باشد و راه هم باز باشد. هر یک از اینها که نبود حج وجوب پیدا نمی‌کند. این واجبی است مشروط به استطاعت. شرط و مشروط

هم انحلالشان به علت و معلول است. مرحوم آقای خوئی هم مانند برخی دیگر اسباب شرعی را مانند اسباب خارجی می‌داند و علیت بهتر ثابت می‌شود. اگر شرط نیاید وجوب حاصل نمی‌شود. در مبانی فقهاتی محضران تقدیم شد که تحصیل الاستطاعة واجب نیست ولی اگر حصول الاستطاعة شد باید تن دهد. حج به لحاظ واجب مانند سایر واجبات است ولی به لحاظ وجوب فرق دارد.

واجب‌ها گاهی بسیط هستند و گاهی مرکب. گاهی اجزا و شرایط امر مستقل دارند و گاهی امر تبعی دارند. شرط نماز که وضو و طهارت است یا استقبال، واجب به وجوب غیری است نه وجوب نفسی. البته یک مبنایی است که واجبات ضمنیه را می‌توانیم مستقل حساب کنیم یا خیر؟

اجزا و شرایط گاهی خود دارای امر مستقل است. خود این امر مستقل دارای اجزا و شرایطی است. حج، احرام و طواف و وقوف دارد. برخی از اینها اجزای رکنیه هستند مانند وقوفین. اگر انجام نشود حج، حج نیست و انجام نمی‌شود.

۳.۴- صور مسأله حج در ایام کرونا

آیا در ایام کرونا حج برود و اجزا و شرایط حج را جابجا کند و یا اصلاً نرود؟

با توجه به عرایضی که محضران تقدیم شد، صور متعددی در بیماری کرونا و مانند آن است که عرض می‌کنیم:

(۱) یک احتمال این است که دولتی که حج برگزار می‌کند، از برگزاری حج و ورود زائران ممانعت می‌کند. امسال عربستان همین کار را کرده است. اینجا شرط استطاعت که باز بودن راه است مانع است. مانند مانع جبری و قهری. همه شرایط استطاعت هست ولی او را نمی‌گذارد کسی به مکه برود. اینجا شاید شخص مستطیع نباشد. این فرع جای بحث ندارد. جایی که ملت و

دولت مواجه با ممانعت ملت و دولت دیگری شوند حصول استطاعت خدشه می‌یابد. برای مستطیع‌های داخل عربستان استطاعت حاصل است.

۲) اگر دولت عربستان اجازه داد. تمام استطاعت‌های چهارگانه حاصل است. اینجا فرد با وجود بیماری کرونا به حج برود یا نرود؟ به این نتیجه رسیدیم که نه تنها یقین به ضرر، ظن ضرر و حتی احتمال ضرر منجز است.

احتمال خود سه قسم است:

احتمال لاحق ضرر، احتمال ضرر و احتمال مقارن ضرر. احتمال می‌دهد قبل از عمل مبتلا شود یا در حین عمل مبتلا شود یا دیگران را. فرقی بین ضرر و اضرار نیست. یا بعدش مبتلا شود بعد از انجام حج. تمام این احتمالات منجز است.

احتمال ضرر، مستلزم دفع ضرر است. دفع ضرر محتمل هم واجب. ترک این واجب هم حرام است. باید دفع ضرر کند. دفع ضرر مساوی با این است که به حج نرود. بحث مراقبت‌های ویژه در فرض باز بودن راه لازمه‌اش این است که به حج نرود. قاعده ضرر و عسر و حرج می‌گوید باید نرود.

۳.۵- بی‌توجهی به حکم ترک حج

حال اگر کسی با این شرایط رفت حکم وضعی ضمان را دارد. اگر جمعیتی را درگیر کند ضامن است. فقط دیه خاص بلکه لوازم علاجیه دیگران را هم باید فراهم کند. اگر عمری از کار افتاده شد باید تأمین کند عائله او را.

لازمه بعدی این است که طبق مبنای اصولی که نهی در عبادات مستلزم فساد است، حج او از حجة الاسلام او کفایت نمی‌کند. واجب عبادی است و قصد قربت باید باشد و قصد قربت با نهی متمشی نمی‌شود. مصلحت و مفسده جمع نمی‌شود. اجتماع امر و نهی در مورد واحد جایز نیست.

موضوع حج با موضوع وضو و برخی واجبات دیگر متفاوت است. برخی واجبات بسیط و برخی مرکب است. اجزا و شرایط وجوبش غیری است.

البته به طور کلی نمی‌توان گفت معجزی نیست. باید احتمالات را ببینیم:

این فردی که با احتمال ضرر و یا یقین به آن رفته است تمام اعمالش باطل است یا برخی؟

فرد مبتلا به مریضی کرونا حال لازم است اعلام کند یا نه؟ قطعاً باید اعلام کند. اگر به حج رفت، بحث مراقبت‌ها در تمام اعمال حج شاملش نمی‌شود. مثلاً قربانی را دیگران برایش انجام می‌دهند.

۳.۶- انواع اعمال حج و صور دیگر مسأله

اعمال حج سه قسم است:

(۱) برخی نایب بردار نیست باید حتماً خودش انجام دهد ولی می‌تواند در وقتی دیگر انجام دهد.

(۲) برخی بدل دارد. طواف و سعی را می‌تواند نایب بگیرد. (در بحث نیابت باید دید نایب هم همین محذور را دارد یا خیر؟ او مراقبت نیاز دارد یا خیر؟)

(۳) خود شخص باید انجام دهد آن هم در وقتی خاص. برخی رکن است و برخی رکن نیست.

اگر در بین اعمال مواجه شد با مراقبت‌های ویژه، باید چه کند؟ باید انجام دهد یا خیر و یا نایب بگیرد. بحث تراحم بیماری با حج فوریت حج را می‌گیرد یا استطاعت حج را؟

باید لوازم واجب فوری را بپذیریم. استطاعت را باید نگه دارد تا بعد بتواند انجام دهد چرا که دیگر تحصیل استطاعت نیست. سال بعد باید بلافاصله انجام دهد.

ولی اگر گفتیم تراحم در اصل استطاعت است، وجوب حج را نمی‌گیرد. اگر سال بعد مستطیع شد می‌رود و گرنه خیر. به نظر ما اگر در واجب فوری طبق مبانی پیش برویم در تراحم، واجب فوری مقدم است. ولی دفع ضرر و نفی ضرر محتمل از قواعد حاکم است. از راه‌های برون‌رفت احکام است.

۴- جمع‌بندی

نتیجه این که بیماری کرونا فوریت را از بین می‌برد. مثال می‌زنیم به شرطی که شرایطش حاصل باشد. سه ماه ایام حج است. از شوال و ذی‌قعدة می‌تواند برود. اگر کسی عمره تمتع را انجام داد ولی قرنطینه نگذاشت حج را انجام دهد. در این صورت به افرادی در اعمالی که قابل نیابت است، نیابت دهد. اعمال اختیاری‌اش ساقط است ولی اضطراری به قدر رکن انجام دهد در غیر این صورت وجوب برداشته می‌شود. اگر حضور در مجامع نمی‌شود و ارکان حج ولو به اضطرار انجام نشود دیگر حج نیست و عنوان حجة الاسلام ندارد.

---

[۱] سفينة البحار و مدينة الحكم و الآثار، القمي، الشيخ عباس، ج ۴، ص ۱۰.

[۲] بحار الأنوار - ط مؤسسة الوفاء، العلامة المجلسي، ج ۷۳، ص ۲۷۲.

[۳] **إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خَلَقَ مِنَ النَّارِ، وَإِنَّمَا يُطْفِئُ النَّارَ الْمَاءُ، فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ.**

[۴] **الخصال، الشيخ الصدوق، ج ۱، ص ۱۳۲.**

[۵] **حدثنا أبي رضي الله عنه قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن أحمد بن محمد ابن عيسى، عن أبي عبد الله محمد بن خالد البرقي، عن أحمد بن النضر، عن عمرو بن شمر. عن جابر، عن أبي جعفر عليه السلام قال: لما دعا نوح عليه السلام ربه عز وجل**

على قومه أتاه إبليس لعنه الله فقال: يا نوح إن لك عندي يدا أريد أن أكافيك عليها، فقال نوح: والله إنني لبغيض إلي أن يكون لك عندي يد فما هي؟ قال: بلى دعوت الله على قومك فأغرقتهم فلم يبق أحد اغويه، فأنا مستريح حتى ينشأ قرن آخر فأغويهم، فقال له نوح: ما الذي تريد أن تكافئني به؟ قال له: اذكرني في ثلاثة مواطن فاني أقرب ما أكون إلى العبد إذا كان في إحديهن: اذكرني إذا غضبت، واذكرني إذا حكمت بين اثنين. واذكرني إذا كنت مع امرأة خاليا ليس معكما أحد. قول إبليس لعنه الله ما أعياني في ابن آدم فلن يعينني منه واحدة من ثلاث.

[٦] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٢٤، ابواب وجوب الحجّ وشرائطه، ب ٥، ح ١، ط آل البيت.

[٧] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٢٤، ابواب وجوب الحجّ وشرائطه، ب ٥، ح ٢، ط آل البيت.

[٨] آل عمران/سوره ٣، آيه ٩٧.

[٩] بقره/سوره ٢، آيه ١٩٦.

[١٠] توبه/سوره ٩، آيه ٣.

[١١] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٧، أبواب وجوب الحج و شرائطه، باب ١، ح ١، ط آل البيت.

[١٢] ذاريات/سوره ٥١، آيه ٥٠.

[١٣] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٩، أبواب وجوب الحج و شرائطه، باب ١، ح ٨، ط آل البيت.

[١٤] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٣١، ابواب وجوب الحجّ وشرائطه، ب ٧، ح ٣، ط آل البيت.

[١٥] يا علي، تارك الحجّ وهو مستطيع كافر.

[١٦] وسائل الشيعة، الشيخ الحر العاملي، ج ١١، ص ٣٠، ابواب وجوب الحجّ وشرائطه، ب ٧، ح ١، ط آل البيت.

[١٧] عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال : ومن مات ولم يحجّ
حجّة الإسلام، لم يمنعه من ذلك حاجة تجحف به، أو مرض لا
يطيق فيه الحجّ، أو سلطان يمنعه، فليمت يهودياً أو نصرانياً .

www.baharsound.ir, www.wikifeqh.ir, lib.eshia.ir